

Saha Türklerinin Kus Debeliye Destanında Tasvir Fiiller

Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU¹

Arş. Gör. Dr. Doğan ÇOLAK²

Özet

Türkçede fiiller yapılarına göre basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Birleşik fiiller de kendi içinde isim ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, deyim anlamı taşıyan birleşik fiiller, iki fiilin de kendi anlamlarını koruduğu birleşik fiiller ve tasvir fiilleri olmak üzere genellikle dörde ayrılmaktadır. Çalışmanın konusunu konuşuran tasvir fiiller Saha Türkçesinde, ana fiilin üzerine genellikle *-An* veya *-A (II)* zarf-fiilleri getirilerek teşkil edilir. Bunların haricinde sıfat fiil eki *-bit* üzerine vasıta hâli eki olan *-nan*'nın getirilmesiyle oluşturulmuş *-bitinan* ve *-AaI* zarf-fiilleri ile de teşkil edilen tasvir fiiller bulunmaktadır. Saha Türkçesindeki tasvir fiil sayısı Türkiye Türkçesindeki tasvir fiillerinden daha fazladır. Tasvir fiiller Saha Türkçesinde *Körüñ Suoltatın Üösketer Kömö Tuoxtuurdar* “Görünüş Anlamını Meydana Getiren Yardımcı Fiiller” başlığı altında ele alınmaktadır. Saha Türkçesinde tasvir fiili olarak kullanılan fiiller şunlardır: *bar-* “gitmek”, *tur-* “durmak, kalkmak”, *is-* “geçmek”, *sırit-* “gitmek, yürümek”, *tüs-* “düşmek”, *oğus-* “vurmak”, *tart-* “çekmek”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *xaal-* “kalmak”, *kel-* “gelmek”, *kiir-* “girmek”, *tağıs-* “çıkmaq”, *ıl-* “almak”, *bier-* “vermek”, *er-* “olmak”, *gın-* “yapmak”. Saha Türkçesinde tasvir fiiller, genel Türkçe literatüre paralel bir şekilde tasnif edilmektedir: *tieteter körüñ* “tezlik, çabukluk bildirenler”, *uhuur körüñ* “hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun yapıldığını gösterenler”, *kılgur körüñ* “hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterenler”, *tümüktüür körüñ* “hareketin başlayıp bittiğini gösterenler”. Bu çalışmada Saha Türkçesinde özel bir yeri olan *oloñxolardan* “destanlardan”, kadın kahramanlık destanı olan *Kus Debeliye oloñxosunda* yer alan tasvir fiiller ele alınacaktır. Ayrıca, Saha Türkçesi gramerlerinde ayrı bir başlık altında verilmeyen, Türkçe literatürde daha önce ele alınmayan *sataa-* “bir şeyi yapma kabiliyetinde olmak, o güce vakıf olmak” yeterlilik fiiline de bu çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Saha Türkçesi, Tasvir Fiilleri, Birleşik Fiil, Destan, Kus Debeliye Destanı

Türkçede fiiller yapılarına göre basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Birleşik fiiller de kendi içinde isim ve yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller, deyim anlamı taşıyan birleşik fiiller, iki fiilin de kendi anlamlarını koruduğu birleşik fiiller

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, mfatihkr@gmail.com

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, dogan_colak@hotmail.com

ve tasvir fiilleri olmak üzere genellikle dörde ayrılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesine, diğer Türk lehçelerine göre uzak, genel Türkçe içerisinde müstakil bir yeri olan Saha Türkçesine ait Kınıs Debeliye Destanında yer alan tasvir fiiller incelenecektir.

Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka isimli eserde *Slojnie Glagoli* başlığı altında ele alınan birleşik fiiller için şunlar kaydedilmiştir: “Sahaca’da eklerle yapılan sözcük türetiminden başka analitik yolla da yeni sözcükler türetilmektedir. Bu iki temel sözcüğün bir araya gelmesiyle yapılır. Bu birleşimde ana parça ile çeşitli yardımcı fiiller görev alır” (Korkina vd, 1982, s. 225). Eserde birleşik fiiller üç grupta ele alınmıştır:

1. İsim ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller
2. Yansıma sözcükler ve yardımcı fiillerin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik fiiller;
3. Çeşitli zarf-fiil ekleri alan ana fiil ile yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşik fiiller (Korkina vd, 1982, s. 225).

Saxa Biliñni Tıla Morpologuya isimli eserde birleşik fiil konusu *Saňa Tılı Üösketer Kömö Tuoxtuurdar* (Yeni Kelime Türeten Yardımcı Fiiller) başlığı altında ele alınmıştır. Birleşik fiiller, **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka** isimli eserdeki gibi tasnif edilmiştir (Antonov vd, 2009, s. 146-147).

Bu çalışmada birleşik fiillerden fiil + yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiiller yani tasvir fiilleri ele alınacaktır.

Saha Türkçesinde tasvir fiili, ana fiilin üzerine genellikle *-An* veya *-A (II)* zarf-fiilleri getirilerek teşkil edilir. Bunların haricinde sıfat fiil eki *-bit* üzerine vasıta hâli eki olan *-nan*’nın getirilmesiyle teşkil edilen *-bitnan* ve *-AAl* zarf-fiilleri ile de teşkil edilen tasvir fiiller bulunmaktadır. Saha Türkçesindeki tasvir fiil sayısı Türkiye Türkçesindeki tasvir fiillerinden daha fazladır. Tasvir fiiller Saha Türkçesinde *Körüñ Suoltatın Üösketer Kömö Tuoxtuurdar* “Görünüş Anlamını Meydana Getiren Yardımcı Fiiller” başlığı altında ele alınmaktadır (Antonov vd, 2009, s. 147).

Saha Türkçesinde fiil ile ilgili en kapsamlı çalışmalara imza atmış olan L.N. Xaritonov, **Formı Glagolnogo Vida v Yakutskom Yazıke** isimli eserde tasvir fiilleri olarak şu fiillere yer vermiştir: *bar-* “gitmek”, *tur-* “durmak, kalkmak”, *is-* “geçmek”, *sırit-* “gitmek, yürümek”, *tüs-* “düşmek”, *oğus-* “vurmak”, *tart-* “çekmek”, *kebis-* “atmak, fırlatmak”, *xaal-* “kalmak”, *kel-*

“gelmek”, *kiir*- “girmek”, *tağıs*- “çıkılmak”, *ıl*- “almak”, *bier*- “vermek”, *er*- “olmak” (Xaritonov, 1960, s. 58-80).

G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov, **Saxa Tıla** isimli eserlerinde, harekette kattığı anlamlara göre tasvir fiillerini şu şekilde tasnif etmişlerdir (Filippov ve Vinokurov, 1996, s. 119-120):

Tieteter körüñ

Tezlik, çabukluk bildirir: *-A oğus-*, *-A tart-*.

Sağalır körüñ

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir: *-An er-*, *-An bar-*, *-bItInAn bar-*, *-An kel-*, *-An tur-*.

Uhuur körüñ

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun yapıldığını gösterir: *-An is-*, *-A/II tur-*, *-A/II sırt-*.

Kılgır körüñ

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir: *-A/II tūs-*, *-A/II oğus-*, *-An er-*, *-An ıl-*.

Tümüktüür körüñ

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir: *-An kebis-*, *-An xaal-*, *-An bier-*.

G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov’un çalışması Xaritonov’dan çok daha sonrasına ait olmasına rağmen, Xaritonov’un listesinde bulunan *kiir*- “girmek” ve *tağıs*- “çıkılmak” fiillerine yer vermemişlerdir. Kirişçioğlu ise G.G. Filippov ve İ.P. Vinokurov’un listesine ek olarak *kiir*- “girmek”, *tağıs*- “çıkılmak” ve *-AAr/-mAArI gın-* “yapmak” fiillerine yer vermiştir (Kirişçioğlu 1999: 128).

İncelemede, Xaritonov’un listesi temel alınmış olup buna ilave olarak Kirişçioğlu’nun tespit ettiği, Xaritonov’un listesinde yer almayan *-AAr/-mAArI gın-* “yapmak” tasvir fiili de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, Saha Türkçesine ait gramerlerde ayrı bir başlık altında ele alınmayan ve yukarıdaki listelerin hiçbirinde yer verilmeyen yeterlilik fiili *sataa-* “bir şeyi yapma kabiliyetinde olmak, o güce vakıf olmak” fiiline de bu çalışmada yer verilmiştir. Örneklerinin

yanında yer alan rakamlar örneğin metinde yer aldığı dizeyi göstermektedir. Metinde yer alan tasvir fiiller ile ilgili örnekler şunlardır:

-A oğus- “vurmak”

Tezlik, çabukluk bildirir.

ilce killere oğus- “getirmek, hızlıca getirmek” 573

İlce killere **oxsooruñ** “çabucak buraya getirin” 573

-A tart- “çekmek”

Tezlik, çabukluk bildirir.

teleye tart- “çıkılmak, birden çıkmak” 1743, 2861, 4702

Cippiehinneex cielin teleye **tardan** “nakışlı kapısını hızlıca açıp” 1743

uhuluta tart- “birden çıkartmak” 3330

Unnúktaax biileexterin uhuluta **tardan** “güçlü silahlarını birden çıkartıp” 3330

ete tart- “söylemek, konuşmak; hızlıca, birden söylemek” 768

Eğiriyiem innine ete **tart** “nefes almadan önce konuşup” 768

arıya tart- “açmak, biden açmak” 2388, 2946

Alta xos captalğa taas muostaların arıya **tardan** “altı odanın taş tabakalı zeminini açıp” 2946

bara tart- “hızla gitmek” 2979

Anaabıt sirger bara **tardıy** “tayin ettiğimiz yere hızla varmışlar” 2979

xamıya tart- “bir şeyi toplamak, hızlıca toplamak” 1143, 609

Xara tia bullun xamıya **tartılar** “kara ormanı bulup her şeyi hızlıca topladılar” 609

kiire tart- “hızla gitmek” 2376

Çe, kiire **tardıy** “haydi, hızla git” 2376

-An er- “olmak”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir.

kiiren turan er- “gelmek, gelmeye başlamak” 2358

Ağılaan-meñileen Çugdaan Buxatur tus inniger kiiren turan **eren** “ağır ağır soluyan Çugdaan Buxatur’ın tam önüne gelerek” 2358

-An bar- “götmek”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir.

körön bar- “bakmak, bakmaya başlamak” 1137, 1212, 1620, 2194, 2405, 3549, 4450, 4643, 1193, 1428, 431

Manı **körön baran** “bunu görür görmez” 1620

körüöleen bar- “etrafına bakmak, göz gezdirmek” 2251

Ol-bu dieki **körüöleen baran** “etrafına göz gezdirip” 2251

küüleydeen bar- “ziyaret etmek” 2616

Kün siriger köñüllük oloror erdexpine, küüleydeen **barıxpın** “güneş yerinde hür yaşarken ziyaret edecektim” 2616

obuguduyan bar- “sayıklamak, sayıklamaya başlamak” 3863

Obuguduyan **baran** sergexsiydibit diebit kurduk “sayıklarken kendine gelmiş gibi” 3863

oxson (oğus-) bar- “vurmak, vurmaya başlamak” 866

Tögürüççü **oxson baran** “yanına vurarak” 866

oxson (oğus-) kiiren bar- “dövmeye başlamak” 3820

Orulapıtınan **oxson kiiren barda** “böğürterek dövmeye başladı” 3820

oxsuolaan bar- “vuruvermek, vurmaya başlamak” 795

Oyoğohun toburgaççı **oxsuolaan bardılar** “böğrüne tok diye vuruverdiler” 795

ölörsön (ölörüs-) bar- “öldürmeye, vuruşmaya, çarpışmaya başlamak” 1382, 3383

Üögülehe-üögülehe ümüörühen ölörsön **bardılar** “bağıra bağıra toplanıp çarpışmaya başladılar” 3383

-bitInAn bar- “gitmek”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir.

endeybitinen bar- “ısrarla gitmek, gitmeye başlamak” 3063

Çugdaan Buxatır kiñkiniir kieñ xallaan Key Suorun kıla buolan, kennileritten endey**bitinen barda** “Çugdaan Buxatır gürültülü, geniş gökte Key Suorun’a dönüşüp ısrarla peşlerinden gitti.” 3063

-An kel- “gelmek”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir.

astaran uunnaran kel- “gelmek, ilerlemek, ilerlemeye başlamak” 2191

Uu coruonan astaran uunnaran **kelen** “su gibi rahvan gelip” 2191

ayannaatan kel- “birisi için özellikle bir yerden, bir yoldan gelmek” 2178

Aat aattaan ayannatan **kelleğey?** “kimin adına çıkıp geldin?” 2178

burlan kel- “dönüşmek, dönüşmeye başlamak” 1246

Ortoloox üöheey dooydu oğoloro sur börö burlan **kelenner** “Orta ve Yukarı Dünya’nın çocukları bozkurta dönüştüler” 1246

kiiren kel- “içeri girmeye başlamak, içeri giriyor olmak” 2391

Cippihinneex cielin teleye battaan, kiiren **kelen**, “nakışlı avlu kapısını açarak içeri girip” 2391

köbö saba süüren kel- “nefesi tıkanıncaya kadar koşmaya başlamak” 4870

Köbö-saba süüren **keler** “nefesi tıkanıncaya kadar koşup” 4870

-An tur- “durmak, kalkmak”

Hareketin konuşma anı ile başladığını gösterir.

tootoon tur- “durmaya başlamak, yavaşlamak” 2192

Tus innileriger tootoon **turan** “tam önlerinde yavaşlayıp” 2192

tölörüten tur- “çıkmaya başlamak” 2780

Külüüsten tölörüten **turan** “kilitlendiği yerden çıkarmak istiyorum” 2780

tutan tur- “tutmak, o anda tutmak” 1760, 2253, 2185

Uostuganittan tutan **turan** “yularından tutup” 2253

alaarıççı körön tur- “mutlu, sevinçli, sevecen bir şekilde bakmaya başlamak” 4801

Alamağay bağayıtık alaarıççı körön **turan** “sevinçli, güler yüzle bakarak” 4801

-A/-II tur- “durmak, kalkmak”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun sürede yapıldığını gösterir.

suoruyan usta tur- “ayrılmak, ara vermeden ayrılmaya devam etmek” 4283

Örö kötön suoruyan usta **turda** “yukarı doğru uçup hızla ayrıldı” 4283

tühe (tüs-) tur- “düşmek, uzun bir süre düşüyor olmak” 3096

Tüürüllen-tökünühen tühe **turdular** “kıvrılıp yuvarlanıp düştü” 3096

amalya tur- “uzun uzun konuşmak” 929

Külüüsteex sınaağın tölörüte,amaan öhün amalya **turbuttağa** “kilitli çenesini ayırarak kıymetli sözler söyledi” 929

elleextehe (ellextes-) tur- “birbirlerine vurmak, uzun uzun vurmak, vuruşmak” 3459

Uuraybakka-toxtoobokko, erbii biitin kurduk tebis-teñne elleextehe **turdaxtarına** “durmadan dinmeden testere dişleri gibi aniden birbirlerine vurduklarında” 3459

xaama tur- “yavaş yavaş yürümek” 1683

Uoku-suoku xaama **turbuta** “yavaş yavaş yürüdü” 1683

xarbaha (xarbas-) tur- “yavaş yavaş uzaklaşmak” 1573

Xastı xamıllan xarbaha **turdular** “Birbirini geçerek uzaklaştılar” 1573

-An is- “geçmek”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun bir sürede yapıldığını gösterir.

kıhıran kızıyan is- “yavaş yavaş hiddetlenmek” 2556

Kıhıran-kızıyan ihen “yavaş yavaş hiddetlenerek” 2556

kırbahan (kırbas-) is- “uzun uzun dövüşmek” 1370, 3340

Kılana-kılana kırbahan ihenner “bağıra bağıra (uzun müddet) vuruştular,” 3340

kiiren is- “yavaş yavaş gitmek” 3110, 3126

Kilehiyen tüspütün ustun, kiiren ihen kördöxtörüne “yukarıdan aşağı doğru parladığını, gidip gördüklerinde” 3110

kötön is- “yavaş yavaş uçmak” 4642, 3718

Üs bastaax Öndölüyey Öksökü kıl, örö **kötön iher** ebit “üç başlı *Öndölüyey Öksölü* hayvanı, uçarak gelip inmiş” 4642

saba sırsan tiyey is- “hemen cevap vermek” 2918

Xarıstaa dien aatastaxtarın axsın, saba sırsan tiyey **istexpitine** “yardım yalvarışlarına cevap verirsek” 2918

suksuysan tühen (tü-) is- “birbirlerini takip ederek gitmek” 3084

Suksuhan tühen istiler “birbirlerini takip ettiler” 3084

teleyen kiiren is- “yavaş yavaş gitmek” 3984

İliñni İeyiexsitteex ıllgın, teleyen kiiren **ihen** “doğusundaki *İeyiexsit*’li patıkaya, yavaş yavaş giderek” 3984

tesihen (tesis-) is- “delmek, durmadan delmek” 1555

Çeçegey böğönü tesihen **istiler** “sert şakak kemiklerini deldiler” 1555

-A/-II sırt- “yürümek”

Hareketin durmadan, aralıksız, yavaş ve uzun bir sürede yapıldığını gösterir.

ukta (ugut-) sırt- “getirmek, yavaş yavaş getirmek” 4018

Tüü meeçik oñoron, ukta **sılcıbtın**, üs tögül üren baran “tüy topu yapıp, getirip, üç defa üfleyerek” 4018

uobalata sırt- “yavaşça bir parça lokma almak” 1202

Suon saalınan uobalata **sırtta** “kalın iç yağından bir lokma aldı” 1202

tuta sırt- “elinde tutmak, uzun bir süre elinde tutmak” 1359

Uolattar tuta **sılcar** tutuurdarın, tuoruta ilgen kebistiler da “oğlanlar ellerinde tutuklarını, etrafa fırlatarak” 1359

ahu (as-) sırt- “uzun uzun otlamak” 1151, 1967

Açatın amtannağıttan, ahu **sılcar**, anallaax atın “yamaç otunun lezzetlisinden, otlayan, ona tahsis edilmiş olan atı” 1967

batıha (batis-) sırt- “yavaş yavaş takip etmek” 1594, 3375

Sax kııha batıha **sılcan** çaskıyda “şeytanın kızı yavaş yavaş takip edip çığlık attı” 3375

ekkiriete sırt- “yavaş yavaş takip etmek” 1595, 3376

İlbis Kııha ekkiriete **sılcan** iexeydeete “İlbis Kııha onları yavaş yavaş takip edip sevinç nidaları attı” 1595

xaamtara sırt- “yavaş yavaş yürümek” 4498

Xaamtara **sılcan** xabarğatın bihan “yavaş yavaş yürüyüp boğazını keserek” 4498

keriye sırt- “uzun uzun etrafı gözden geçirmek” 2692

Orto doydunu keriye **sılcan** “Orta Dünya’yı gözden geçirip” 2692

-A/-II tüs- “*düşmek*”

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir.

ümüörühe (ümüörüs-) tüs- “hızlı bir şekilde toplanmak” 536

Üümüörühe **tüstüler** “hızlıca bir araya toplandılar” 536

üñkürüs küöhelis gına tüs- “hızlı bir şekilde inmek, yuvarlanıp yeryüzüne inmek” 998, 2675, 2712, 3047, 4953

Üñkürüs-küöhelis gına **tüstüler** “yuvarlanıp yeryüzüne indiler” 998

üögülüü (üögülee-) tüs- “birden bağlamak” 2012

Örö tuttaxxa üögülüü **tüher** “yukarı tuttuğunda çığlık atan” 2012

üömextehe (üömextes-) tüs- “hızlı bir şekilde toplanmak” 2960

Üögüleebitinen-xahıtaabitınan, üömexte **tüstüler** da “bağrışıp çağrışarak, toplandılar” 2960

ürelle (ürelin-) *tüs*- “birden farklı yönlere gitmek, dağılmak” 511

Ürelle **tüspütterin**, öydöön-cüülleen kördöxxö “çeşitli yerlere gideceklerini, düşündükten sonra” 511

ekkihe (*ekkires-*) *tüs*- “öfkeyle ani bir şekilde sıçramak” 3353

Ekkirehe **tüstüler** da, et suturuktarınan ettehen kiiren istiler “öfkeyle sıçrayıp, yumruklarıyla birbirlerine vurmaya başladılar” 3353

xatana *tüs*- “aniden yıkmak” 2065

Xara xabcı kurduk, *xatana* **tüheet** “kara keklik gibi, birden sıçrayarak” 2065

xatansa (*xatanıs-*) *tüs*- “birden atlamak, sıçramak” 1547

Xap gına *xatansa* **tüheet** “aniden birbirlerini yıkmak için” 1547

-An tüs “düşmek”

Hareketin kısa sürede ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir.

üünen *tüs*- “hızlıca, birden büyümek” 1441

İkki öttügütten tañnarı **üünen tüspüt** “iki yanından aşağı büyümüş” 1441

anıhıyan *tüs*- “soğuk hava esmek” 3121

Tañnarı **anıhıyan tüspütün** ustun “aşağı doğru soğuk hava estiğinde” 3121

cölö siksillen (*siksilin-*) *tüs*- “vurup yarmak” 3447

Töbölörün oroyugar, *cölö siksillen* **tühen** “başının tepesine, düşüp yararak” 3447

xaydan (*xayıt-*) *tüs*- “aniden parçalamak” 4587

Xara tıalarıñ **xaydan tühen** “yoğun ormanları parçalanıp” 4587

ieğillen (*ieğilin-*) *tüs*- “eğilivermek, eğilmek” 27

Tañnarı **ieğillen tühen**, duydanan dolguyan üöskeebit ebit “aşağı eğilerek, kalaylanıp dalgalanarak yaratılmış imiş” 27

-A/II oğus- “vurmak”

Hareketin kısa sürede, ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir.

toğuta oğus- “vurmak, aniden, hızlı bir şekilde vurmak” 1158

Ürüñ tüüleexterin, xabıllar xaba ortolorugar, xaris gına tüheet, tupputtarın toğuta **oxson** “beyaz tüylülerin, tam ortasında, birden bire durup, yakaladıklarını vurup” 1158

ukta (ugut-) oğus- “sokmak, aniden, hızlı bir şekilde sokmak” 1721

Xoloñsoloox xonnoğor ukta **oxsubut** ebit “Pis kokulu koltuk altına sokmuş imiş” 1721

-An il- “almak”

Hareketin kısa sürede, ani bir şekilde gerçekleştiğini gösterir.

oğuurdaan il- “birden bağlamak” 3702

Moonñugar boxso bırağan oğuurdaan **ılannar** “boynuna atıp bağlayarak” 3702

subuya tartan il- “birden çıkarmak” 3817

Uhun subuya batahın, subuya tardan **ılla** “Uzun palasını çekip, çıkardı” 3817

sulbu tartan il- “birden süratle çekip çıkarmak” 591

Sulbu tardan ılan, “Birden hızla bağlı olduğu yerden çekip çıkararak” 591

uoran il- “birden kaçırmak” 3892, 4101

İyetten tühergin kıtta uoran **ılan** “annenden doğar doğmaz hemen kaçırp” 3892

çup gına uuraan il- “aniden öpmek” 4943

Çugahınan aahan ihen çup gına uuraan **ılaat** “yanından geçerken hızlıca öpüp” 4943

xarbaan il- “aniden yakalamak” 1522

Xarbaan ılan, xaltañ oyoğohunan, xara buorga xaptaççı bırağan “onu yakalayıp tüysüz böğrünü, kara toprağa yan yatırıp” 1522

küöye xarbaan il- “bir hareketle almak, tutup yakalamak” 1970, 2056

Küöye xarbaan illa “ani bir hareketle aldı” 2056

-An kebis- “atmak, fırlatmak”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir.

kier üüren kebis- “kovmak” 2343

Kelbit suolun dieki, kier üüren **kebihiem!** “Geldiği yola doğru, Kovacağım!”
2343

miçiliyen kebis- “gülümsemek” 2912

Minñiges-minñigestik miçiliyen **kebihe-kebihe** “tatlı tatlı gülümseye gülümseye”
2912

oloxsuyan kebis- “yaşamak” 443

Op-toptooxtuk, oloxsuyan **kebistiler** “sakin ve huzurlu bir şekilde, Yerleşip yaşadılar” 443

oloron kebis- “oturmak” 2447

Ortoku oroñño baran, **oloron kebiste** “ortadaki yatağa gidip, oturdu” 2447

olordon kebis- “oturmak” 2863

Bastakı oronnorugar **olordon kebistiler** “baştaki yatağa oturdular” 2862

örö tunan kebis- “ağır ağır nefes almak” 1858

Örö **tunan kebiste** “ağır ağır soluklandı” 1858

sügüteleen kebis- “sırtlanmak” 3792

Nörüönneex köxsüger, sügüteleen **kebiste** da, arğaa abaahı aymağa arğastar
“gösterişli sırtına alıp, sırtlandı ve batı *abaahı* kabilesini geçip” 3792

tohuta oğustaran kebis- “toplayıp götürmek” 2100

Çuor mutuktarı, tohuta oğustaran **kebispite** “güçlü dalları, toplayıp götürmüş;”
2100

туруораан kebis- “koymak” 4001, 4424

Urgunúk Baatırın, Uun-utarı turuoran **kebispite** “*Urgunúk Baatır*’ı, tam karşısına koymuş” 4001

uhuutaan kebis- “ağlamak” 2014

Umsa tuttaxxa uhuutaan **kebiher** “baş aşağı tuttuğunda ağlayan” 2014

uktan (ugut-) kebis- “yerleştirmek” 2052

Uña sototun tahinan, sur gına uktan kebişte “sağ baldırının dış tarafına, hızlıca koydu” 2052

üren kebis- “üfleyerek söndürmek” 3860

Ürdülerinen üste kiestii soton baran, üren kebispitiger, “üstlerinden üç defa çapraz bir şekilde dolaşıp, üfleyerek söndürdüğünde” 3860

-An xaal- “kalmak”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir.

anaan xaal- “vermek” 859

"Ölböt-süppet ütöo algısta, **anaan xaal** “ölmez, yitmez güzel duadan biraz ver” 859

baran xaal- “ayrılmak” 4788

Ürü-taraa sırsan, **baran xaallılar** “çeşitli yönere gidip, ayrıldılar” 4788

suburus gınan xaal- “uçup gitmek” 516, 2681

Uot Moñoy kıl buolan, örö suburus gınan **xaalar** “ateşli Moñoy canavarına dönüşüp, yukarı gitti” 516

unñulus gınan xaal- “bir yere doğru gitmek, koşmak, kaçmak” 520, 2982, 3584, 3979

Soğotoxto unaarıs gınan **xaalar** “birden dumanı yayıldı” 520

-An bier- “vermek”

Hareketin başlayıp bittiğini gösterir.

acıriççi anñan bier- “bir şeyi cömertçe, bolca takdim etmek, sunmak” 2474

Xaardaax bugul sağanı acırıççi anñan **bierde** “parlak beyaz masaya kar kütlesi gibi yığarak” 2474

aygıraatan bier- “yıkılmak” 3252

Ağıs xalbarıybat añaabilın aygıratın **biereeyiñiy** “sekiz sabit direğini yıkmayın” 3252

eten bier- “söylemek” 793

İkki-üs tılı **eten bierere** bağalaax “iki, üç kelime söylemeye heveslidir” 793

küöcüten bier- “daha güçlü yakmak” 3845

Kübe tıa kötögötün killeren küöcüten bierbite “sahil ormanından çam dalları getirip daha güçlü yakmış” 3845

saratan bier- “ayırarak” 3278

Uon caaxıla tıñıraxıtın **saratan bieren** “on sakat tırnağınızı ayırarak” 3278

-An kiir- “girmek”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir.

bilen kiir- “gidip öğrenmek” 473

Keme kerdiite keliexteex ete, onu **bilen kiir!** “vakti zamanı geldiğinde onu gidip öğren!” 473

ciegeniyen kiir- “aceleyle koşmak” 3160

Setteleex kııs oğı buolan **ciegeniyen kiiren** “yedi yaşında kız çocuğuna dönüşüp aceleyle koşup” 3160

xamiya xarbaan kiir- “toplamak” 3841

Xappıt amınıkını xamiya **xarbaan kiiren** “kurumuş çalı çırpı yığını toplayarak” 3841

-An tağıs- “çıkarak”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir.

uhulu üünen tağıs- “meydana gelmek, büyümek, yetişmek” 1065

Kur tetiñ mas, Xoñoroy Cuorsun tumul uraanıkaax oroyuttan uhulu **üünen taxsıbit** ebit “bin yıllık kayın ağacı, yüksek *Xoñoroy Cuorsun*’un benekli tepesinde yetişmiş imiş” 1065

bile oxson (oğıs-) tağıs- “öğrenip gelmek” 507

Onu bile **oxson tağıs** ere “onu öğrenip gel hadi” 507

arğara kötön tağıs- “boydan boya uçmak” 4065

Arañas sabıdal xallaanı arğara kötön **taxsan** “sarkmış sarı göğü boydan boya uçup” 4065

xalıhiyan tağıs- “bir yere doğru koşmak” 3797

Xaan Çuguya aartıgınan örö xalıhiyan **taxsan** “*Xaan Çuguya* geçidinden yukarı doğru çıkıp” 3797

oyon tağıs- “koşarak çıkmak” 3046

Ühüön tahirca oyon **taxsannar** “üçü birlikte koşarak dışarı çıkıp” 3046

örükühen (örüküs-) tağıs- “aniden çıkmak” 4638

Ürüñ bılttar örükühen **taxsıttarın** “beyaz bulutlardan birden bire çıkıp” 4638

siriediyen tağıs- “saçmak” 3327

Sirelgen uottar siriediyen **tağıstılar** “ateşler saçtılar” 3327

suoduyan tağıs- “çıkmaq, gelmek” 3065, 3769, 4223

Örö suoduyan **taxsan** “hızlı bir şekilde yukarı çıkıp” 3065

-AArI/-mAArI gın- “yapmaq”

Hareketin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini yönünde bir maksadı gösterir.

Anataarı gın- “istemek” 691

Albannaaxay aattarı anataarı **gınargıt** “dört bir yana yayılmış şanları istiyorsunuz” 691

Aymaarı gın- “yağmalamak” 4896

Atıyaxtaax uu kurduk aymaarı **gımmitattan** “kayın ağacından yapılmış kovadaki su gibi yağmaladıklarında” 4896

-A sataa- “-e bilmek”

Türkiye Türkçesindeki yeterlilik fiili -A bilmek’in Saha Türkçesindeki karşılığı -A/-II *sataa-*’dır. Yeterlilik yapısı Saha Türkçesinde farklı şekillerde de karşılanabilmektedir ancak yeterlilik fiili olarak -A *sataa-* kullanılmaktadır. Ana fiilden ayrı yazılmaktadır. İncelenen metinde bu fiil ile teşkil edilmiş yeterlilik anlamında kullanılan bir örnek yer almaktadır.

tañna sataa- “giyinebilmek” 2202

Tañna **sati**axxıt “üstünüzü giyinemeyeceksiniz” 2202

Sonuç

İncelenen metin üzerindeki tasvir fiilleri tespitinde Xaritonov’un listesi temel alınmış olup buna ilave olarak Kirişçioğlu’nun tespit ettiği, Xaritonov’un listesinde yer almayan *-AAr/-mAArI gin-* “yapmak” tasvir fiili de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, Saha Türkçesine ait gramerlerde ayrı bir başlık altında ele alınmayan ve yukarıdaki listelerin hiçbirinde yer verilmeyen yeterlilik fiili *sataa-* “bir şeyi yapma kabiliyetinde olmak, o güce vakıf olmak” fiiline de bu çalışmada yer verilmiştir. İncelenen metinde 21 tasvir fiiliyle ilgili örnek tespit edilmiştir.

Kaynakça

Antonov, N., Korkina, E., Sleptsov, P., Filippov, G., Danilova, N., & Vinokurov, N. (2009). *Saxa Biliñni Tıla. Morpoluguya. Cokuuskay: Biçik*

Filippov, G., & Vinokurov, İ. (1996). *Saxa Tıla. Tıl Baaya. Saña Dorğoono. Tıl Tutula. Cokuuskay: Biçik*

Kirişçioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri. Ankara: TDK Yayınları.*

Korkina, E., Ubryatova, E., Xaritonov, L., & Petrov, N. (1982). *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka. Moskva*

Xaritonov, L. (1960). *Formı Glagolnogo Vida B Yakutskom Yazıke. Moskva: İzdatelectvo Akademii Nauk SSSR*